

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

CIVIC EDUCATION OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

У статті доведено, що сучасній українській учнівській молоді необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, які є складовими їхньої громадянськості, громадянської культури та громадянської позиції. Визначено, що громадянська освіта учнів закладів загальної середньої освіти, на відміну від учнів інших освітніх закладів, є специфічною має властивості особистості, що зумовлені наявністю в учнів якісно вищого рівня здібностей. Обґрунтовано, що змістовими елементами виховання громадянської відповідальності є: толерантне ставлення до людей, незалежно від їхньої мови, статі, національності, релігійної приналежності, політичних переконань; повага до приватної власності інших людей; верховенство права та дотримання правових норм, законів; активна участь у громадсько-політичному житті суспільства.

Мета статті – проаналізувати важливість громадянської освіти в освітньому процесі для учнів закладів загальної середньої освіти.

Методологія базується на загальних принципах та базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології, і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення наукових та методичних поглядів вітчизняних вчених на проблему громадянської освіти учнів закладів загальної середньої освіти.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що громадянська освіта є необхідною складовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Висновки. 1. Мета громадянської освіти формування свідомого громадянина, патріота, професіонала. 2. Громадянська освіта є необхідною складовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. 3. Існує потреба подальшого розроблення національних стандартів громадянськості та її впровадження в освітню практику на рівні формальної, неформальної та інформальної освіти. 4. Громадянська зрілість є наслідком формування громадянської компетентності та культури учнів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: громадянська освіта, учні, заклади загальної середньої освіти, громадянська зрілість, громадянська відповідальність.

The article proves that modern Ukrainian students need to have the appropriate qualities and characteristics that are components of their citizenship, civic culture and civic position. It is determined that civic education of students of general secondary education, in contrast to students of other educational institutions, has specific personality traits due to the presence of students with a qualitatively higher level of abilities. It is substantiated that the substantive elements of the education of civic responsibility are: tolerant attitude towards people, regardless of their language, gender, nationality, religion, political beliefs; respect for other people's private property; rule of law and observance of legal norms and laws; active participation in the socio-political life of society.

The purpose of the article is to analyze the importance of civic education in the educational process for students of general secondary education.

The methodology is based on the general principles and basic modern principles of pedagogical science, psychology, and reflects the relationship of methodological approaches to the study of scientific and methodological views of domestic scientists on the problem of civic education of students of general secondary education.

Scientific novelty. It is substantiated that civic education is a necessary component of the educational process in general secondary education institutions.

Conclusions. 1. The purpose of civic education is the formation of a conscious citizen, patriot, professional. 2. Civic education is a necessary component of the educational process in general secondary education. 3. There is a need for further development of national standards of citizenship and its implementation in educational practice at the level of formal, non-formal and informal education. 4. Civic maturity is a consequence of the formation of civic competence and culture of students of general secondary education.

Key words: civic education, students, general secondary education institutions, civic maturity, civic responsibility.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Метою громадянської освіти є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала – людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Тому, сучасній українській учнівській молоді необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, що формують їхню громадянську зрілість, громадянську культуру та громадянську позицію (Овчарук, 2004: 67; Шевчук, 2018: 85).

Сутність поняття «громадянськості» можна розглядати і як особистісну і як суспільну якість. Вітчизняні науковці трактують «громадянськість як комплекс якостей особистості, що визначає її соціальну спрямованість, готовність досягати соціально значущих та індивідуальних цілей» (Шевчук, 2018: 87).

Вітчизняні науковці стверджують, що «громадянськість це певна позиція людини щодо своєї держави та народу». Ця позиція проявляється у громадянському самовизначенні особистості майбутнього громадянина (Шевчук, 2018: 86).

У своєму дослідженні спираємося на Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. В ній визначено мету: «Сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистими якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток

демократичного громадянського суспільства в Україні» (Концепція, 2000: 9).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування громадянської компетентності особистості досліджували такі відомі науковці, як О. Овчарук та інші. Проблема громадянської зрілості висвітлена в працях І. Бужиної, Т. Шевчук, О. Сухомлинської, Р. Хмелюк. Дослідження різних аспектів громадянського виховання, проводилося в наукових працях В. Андрущенка, В. Сухомлинського, К. Пекач, Р. Хмелюк.

Мета статті – проаналізувати важливість громадянської освіти в освітньому процесі для учнів закладів загальної середньої освіти.

Методологія базується на загальних принципах та базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології, і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення наукових та методичних поглядів вітчизняних вчених на проблему громадянської освіти учнів закладів загальної середньої освіти.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що громадянська освіта є необхідною складовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Виділення невирішених раніше частин наукової проблеми. Недостатньо вивченою вважаємо проблему громадянської зрілості учнів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні дослідники зазначають, що у процесі формування «громадянської відповідальності учнівської молоді необхідно інтегрувати зусилля різних суб'єктів

виховної взаємодії (сім'ї, класних керівників, учителів-предметників, соціальних працівників, громадських організацій(у першу чергу дитячих та молодіжних), ЗМІ, відомих авторитетних людей). У результаті такої інтеграції учень переходить із стадії виховання на рівень самовиховання» (Пекач, 2017).

Розглянемо сутність громадянської зрілості як важливий показник сформованості громадянської компетентності майбутнього громадянина сучасної України. В нашому дослідженні поняття «громадянська зрілість» будемо спиратися на дослідження громадянської зрілості вітчизняного вченого Р. Хмелюк. «Становище особистості в суспільстві, в системі суспільних відносин, коли вона виступає повноправним суб'єктом громадянських прав і обов'язків. Крім того, громадянська зрілість характеризується соціальними цінностями (патріотизмом, інтернаціоналізмом, відповідальністю, обов'язком, відданістю державі) та якостями особи (цілеспрямованістю, організованістю, самостійністю, працьовитістю, наполегливістю)» (Хмелюк, 1978: 6–7).

Вважаємо, що громадянська зрілість є наслідком формування громадянської компетентності майбутнього громадянина.

Забезпечення формування в учнів закладів загальної середньої освіти готовності добровільно виконувати існуючі закони України, дотримуватись обов'язків і реалізувати права, обирати професію за здібностями; уміння передбачати наслідки своїх дій і вчинків та зіставляти їх із правовими нормами, застосування методу виховуючих ситуацій – все це і є процесом формування й підвищення рівня громадянської культури кожного громадянина нашої країни.

Також, маємо констатувати, що в теорії професійної освіти з проголошенням Незалежності України поживались пошуки та з'явилась значна кількість методичних розробок щодо громадянської освіти учнів закладів загальної середньої освіти, проте спеціально проблема формування громадянської відповідальності учнів у системі виховної роботи освітніх закладів не була предметом детального обґрунтування на сучасному етапі.

Зауважимо, що громадянська освіта учнів закладів загальної середньої освіти, на відміну від учнів інших освітніх закладів, є специфічною має властивості особистості,

що зумовлені наявністю в учнів якісно вищого рівня здібностей.

Розглянемо поняття «громадянська відповідальність учнів», що розуміється вітчизняними науковцями як «інтегративне особистісне утворення і включає громадянську самоідентифікацію та інтеріоризовані громадянські цінності, готовність свідомо виконувати громадянські обов'язки та здійснювати громадянські права, спонукати до цього інших, з метою повноцінної самореалізації в системі «громадянин-держава» (Пекач, 2017).

Видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський стверджував, що потрібна «єдність громадянських думок, почуттів і діяльності, аби почуття, переживання знаходили своє виявлення у благородних учинках, у праці для людей, суспільства, Вітчизни». Підлітковий вік педагог вважає необхідною сходинкою до моральної й громадянської зрілості. «Задовго до зрілості, – зазначає він, – наш підліток повинен жити громадянськими думками й прагненнями. Справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує й утворює прагнення до морального ідеалу» (Сухомлинський, 1976: 330).

Громадянське бачення світу В. Сухомлинський вважав важливою складовою моральності (Присакар, 2011: 429).

В. Сухомлинський вважав, що громадянська гідність особистості безпосередньо впливає на духовний світ підростаючого покоління. Видатний педагог вважав, що вчитель повинен довести вихованцю, що він здатен впливати на суспільний розвиток: «Громадянські почуття є головним джерелом моральної чистоти. Людині, в якій глибоко розвинене почуття громадянської гідності, властиве особливе бачення світу; все, що відбувається навколо неї, вона розглядає через призму громадянської значимості» (Сухомлинський, 1976: 520–521).

Для нашого дослідження важливо розглянути наукові розвідки вітчизняної вченої К. Пекач. В них вчена доводить, що «змістовими елементами виховання громадянської відповідальності є: толерантне ставлення до людей, незалежно від їх мови, статі, національності, релігійної приналежності, політичних переконань; повага до приватної власності інших людей; верховенство права та дотримання правових норм, законів; активна участь у громадсько-політичному житті суспільства; повага до

демократично обраної влади та державних інституцій; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, територіальної цілісності і незалежності країни; свобода слова, совісті; рівність у можливостях та перед законом; самовідповідальність особистості» (Пекач, 2017: 16).

Натепер у ряді зарубіжних країн розроблено національні стандарти громадянськості (США, Великобританія, КНР), «громадянська освіта та виховання впроваджуються в освітню практику на рівні формальної, неформальної та інформальної освіти». У ряді країн створені спеціальні органи, які безпосередньо займаються проблемами громадянської освіти та виховання молоді (наприклад Центр громадянської освіти в США, Консультативна група з питань громадянства (Комісія з питань громадянського виховання) у Великобританії, Центр громадянського виховання у Китаї).

Виховання громадянської відповідальності учнів закладів загальної середньої освіти в Україні потребує, розроблення в окремих освітніх закладах Концепції виховання, проведення дослідно-експериментальної роботи з виховання громадянської відповідальності учнів освітніх закладів, створення умов для функціонування учнівського самоврядування, організації заходів з виховання

відповідальних громадян. Маємо констатувати, що така робота не є системною стосовно саме учнів закладів загальної середньої освіти.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, пропонуємо запровадити в освітню і позаурочну роботу закладів загальної середньої освіти програму діяльності гуртків «Громадянин України», круглий стіл для батьків «Традиції громадянської освіти дітей в родині», проект «Громадянська культура людини».

Висновки. 1. Мета громадянської освіти формування свідомого громадянина, патріота, професіонала. 2. Громадянська освіта є необхідною складовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. 3. Існує потреба подальшого розроблення національних стандартів громадянськості та її впровадження в освітню практику на рівні формальної, неформальної та інформальної освіти. 4. Громадянська зрілість є наслідком формування громадянської компетентності та культури учнів закладів загальної середньої освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні системної роботи в закладах загальної середньої освіти щодо організації заходів з виховання відповідальних громадян.

БІБЛОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики. Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 7–13.
3. Пекач К. А. Виховання громадянської відповідальності учнів у системі роботи ліцею : автореф. ... кандидата пед. наук. 13.00.07. Київ, 2017. 20 с.
4. Присакар В. В. Формування громадянської позиції особистості у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. Вип. № 10. 2011. С. 426–430.
5. Сухомлинський В. О. Виховання громадянина. *Вибрані твори*: у 5-ти тт. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1976. С. 283–657, 304.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Вибрані твори*: у 5-ти тт. Т. 1. Київ: Рад. школа. 1976. С. 403–639.
7. Хмелюк Р. И. Формирование гражданской зрелости студенческой молодёжи. Київ: Вища школа, 1978. 133 с.
8. Шевчук Т. Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*. № 4.1 (56.1) квітень, 2018. С. 85–88.

REFERENCES

1. Kompetentisnyj pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy. (2004). [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Biblioteka osvithnoji polityky – Library of educational policy. Pid zaghaljnoju redakciyeju O. V. Ovcharuk. Kyjiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].
2. Kontseptsiiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukraïnskoï derzhavnosti. (2000). [The concept of civic education of the individual in the development of Ukrainian statehood]. *Shljakh osvity – The path of education*. № 3, pp. 7–13 [in Ukrainian].
3. Pekach, K. A. (2017). Vykhovannia hromadianskoi vidpovidalnosti uchniv u systemi roboty litseiu : [Education of civic responsibility of students in the system of lyceum] : avtoref. ... kandydata ped. nauk. [abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences] 13.00.07. Kyjiv, 2017 [in Ukrainian].
4. Prysakar, V. V. (2011). Formuvannia hromadjanskoji pozytsii osobystosti u pedahohichnii spadshhyni V. Sukhomlynskoho. [Formation of the civic position of the individual in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky]. *Pedagoghichnyj dyskurs – Pedagogical discourse*. Vypusk 10, pp. 426–430 [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Vykhovannia hromadianyna. [Education of the citizen]. *Vybrani tvory [Selected works]*: v 5-ty tt. T. 3. Kyjiv: Radjansjka shkola, pp. 283–657, 304 [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyj, V. O. (1976). Metodyka vykhovannja kolektyvu. [Methods of team education]. *Vybrani tvory [Selected works]*: u 5-ty tt. T. 1. Kyiv: Radianska shkola, Pp. 403–639 [in Ukrainian].
7. Khmeliuk, R. I. (1978). Formirovanie grazhdanskoy zrelosti studentcheskoy molodezhi. [Formation of civic maturity of student youth]. Kyiv: Vyshha shkola [in Ukrainian].
8. Shevchuk, T. Je. (2018). Ghromadianska kompetentnist yak element formuvannia osobystosti maibutnikh fakhivtsiv. [Civic competence as an element of personality formation of future specialists]. *Molodyj vchenyj – Young scientist*, 4.1 (56.1) kviten, pp. 85–88 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.11.2021

Максим ІМЕРІДЗЕ

ORCID 0000-0002-1249-5018

Кандидат педагогічних наук, докторант
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)

E-mail: Max.imeridze@gmail.com

Maksym IMERIDZE

ORCID 0000-0002-1249-5018

PhD of pedagogical sciences, doctoral student,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)

E-mail: Max.imeridze@gmail.com.